

D. Ormrod, *The rise of commercial empires. England and the Netherlands in the age of mercantilism, 1650-1770* (Cambridge studies in modern economic history X; Cambridge: Cambridge university press, 2003, xvii + 400 blz., £55,-, ISBN 0 521 81926 1).

David Ormrod is geen onbekende in Nederland. Zijn studies over de Engelse graanexport (1985) en de Engelse koloniale re-export (1984) hebben ons inzicht in de handelsrelaties tussen Engeland en de Republiek in de achttiende eeuw verdiept. De twee studies zijn in aangepaste vorm terug te vinden in het onderhavige boek, zijn levenswerk, over de neergang van de Hollandse stapelmarkt en wereldhandel en de opkomst van Engeland als economische wereldmacht. Het werk berust op aandachtige lezing van de literatuur en gedegen onderzoek in Engelse en Nederlandse archieven. Het gaat uit van de these dat het Noordzeegebied als een economische eenheid moet worden opgevat, met de Hollandse steden en Engeland als communicerende vaten. De Hollandse hegemonie in de wereldhandel zou veel korter hebben geduurd dan in de geschiedschrijving wordt aangenomen: deze zou maar 40 jaar (1609-1652) stand hebben gehouden. Volgens de auteur lag dat vooral aan de kwetsbaarheid van de Hollandse economie: het gebrek aan economische integratie, de groeiende behoefte aan voedsel- en steenkoolimport, de toenemende afhankelijkheid van uitheemse grondstoffen en halffabrikaten voor de nijverheid, de interprovinciale en interstedelijke rivaliteit, de zwakte van de staatsmacht en de afwezigheid van een koloniale afzetmarkt. Het epicentrum van de Noordzee-economie zou al vanaf de jaren 1650 naar Engeland zijn gaan verschuiven, dat vóór 1700 de dominantie in de wereldhandel van de Hollandse steden overnam. Deze snelle ommekeer zou niet mogelijk zijn geweest zonder een steeds samenhangender mercantilistische politiek, die een breed spectrum van uitingsvormen kende. Londen nam niet de gehele positie van Amsterdam over; een deel van de stapelmarkt-functie viel toe aan Amsterdam en Hamburg. Londen was echter uniek; het was het eerste wereldhandelscentrum met een nationale stapelmarkt, een geïntegreerde economie, een voedsel- en energieoverschot, een op inheemse grondstoffen drijvende nijverheid, een sterke staatsmacht, een imperiaal handelsnetwerk en een grote koloniale afzetmarkt. De expansie van de Atlantische economie als belangrijkste groeisector was echter afhankelijk van het Engels vermogen tot re-export van koloniale goederen naar Noord-Europa. De reorganisatie van de nog steeds dominerende handel met de landen rondom was daarom volgens de auteur van groter gewicht voor de commerciële revolutie van Engeland dan de expansie van de lange afstandshandel met de wereld buiten Europa.

In de decennia rond 1700 vond een ingrijpende reorganisatie van de handel in het Noordzee- en Baltisch gebied plaats. Door de grootschalige export van steenkool en graan kreeg Engeland steeds meer greep op de internationale massagoederenhandel en vrachtaart ten koste van Holland. De Engelse concurrentiepositie werd versterkt door het bevorderen van protectionisme naar buiten en vrijhandel naar binnen: monopolistische compagnieën werden opgeheven of ontkracht en buitenlandse kooplieden en investeringen werden massaal aangetrokken. Veel Hollandse koopmanshuizen, die in de Republiek weinig winstmogelijkheden meer zagen, trokken daarvan voordeel door zich toe te leggen op de goederenhandel tussen de Republiek en Engeland, vooral de laken-, linnen-, steenkool- en re-exporthandel, en, later, door hun kapitaal in de Engelse staatsschuld te beleggen; de meeste koopmanshuizen vestigden een filiaal in Londen. De Hollandse kooplieden begonnen ook op grote schaal rechtstreeks zaken te doen met Engelse ondernemers. Dit bewijst ten overvloede dat zij zich niet overgaven aan zelfbeklag maar actief inspeelden op de krimpende markt. Veel Engelse kooplieden reduceerden hun betrokkenheid bij de weinig winstgevende en riskante handel met de landen rondom, trokken hun representanten terug en beperkten zich tot commissiehandel, zodat zij zich meer konden toeleggen op de florerende Atlantische economie.

Het boek is kunstig opgezet. De eerste drie hoofdstukken beschouwen de problematiek van de Noordzee-economie globaal vanuit verschillende gezichtspunten. De volgende zes hoofdstukken gaan nader in op de belangrijkste takken van handel — de lakenhandel, de linnenhandel, de koloniale doorvoerhandel, de graanhandel, de steenkoolhandel en de scheepvaart —, waarbij steeds dezelfde punten aan de orde komen en dwarsverbanden worden aangebracht. Het tiende hoofdstuk tracht het belang van het Engelse protectionisme in al zijn verschijningsvormen op waarde te schatten. De conclusie laat zien hoe de stukjes van de puzzel in elkaar vallen. De hoofdstukken staan op zichzelf, maar vormen tevens deel van een veelkleurig wandtapijt. Literatuuranalyses en archiefvondsten zijn steeds ingenieus versmolten tot een organisch geheel en leidende gedachten en concrete gegevens zijn hoofdstuk na hoofdstuk samengesmeed tot een groots panorama. De auteur heeft weinig op met de verregaande theorieën van Braudel, Wallerstein en De Vries/Van der Woude en baseert zich liever op concreet onderzoek. Hij legt daarbij steeds de nadruk op de nauwe samenhang en wisselwerking tussen economische groei en staatsingrijpen in de vroegmoderne tijd. Het boek verschaft ook op allerlei deelterreinen nieuwe gezichtspunten die tot nadenken stemmen. Nooit is het belang van de Noordzeehandel voor de Engelse economie zo breed uitgemeten. Nooit is het gewicht van de Engelse graan-, steenkool- en koloniale re-export voor de Hollandse economie zo helder aangetoond. Nooit is de these van Israel over het gering belang van de Engelse markt voor de Hollandse wereldhandel zo overtuigend weerlegd. Nooit is de invloed van de rijzende handelsmetropool Hamburg op de neergang van de Hollandse stapelmarkt zo scherp gerelativeerd. Nooit is het positieve effect van het Engelse protectionisme op de Hollandse economie zo sterk benadrukt. Het verbod om katoenen en zijden stoffen uit Azië in Engeland in te voeren, het verstrekken van premies voor de uitvoer van graan en mout uit Engeland en het oogluikend dulden van grootschalige belastingontduiking bij de export van steenkool uit Engeland gaven een belangrijke impuls aan de Hollandse economie.

Dit betekent niet dat er bij het boek geen kritische kanttekeningen zijn te plaatsen. De titel suggereert een gelijkwaardige behandeling van de Engelse en Hollandse stapelmarkt en wereldhandel, maar daarvan is geen sprake. De auteur concentreert zich geheel op de opkomst van Engeland als economische wereldmacht en beschouwt de achteruitgang van de Hollandse wereldhandel en stapelmarkt primair als vergelijkingsmateriaal. Dit is op zich te billijken, maar is wel ten koste gegaan van de evenwichtigheid. Het belang van de Hollandse wereldhandel na 1650 wordt systematisch onderschat, terwijl de hegemonie van de Engelse handel steeds te vroeg wordt gedateerd en te zwaar wordt aangezet. De auteur merkt zelf op dat de Engelse kooplieden tot de jaren 1730 afhankelijk bleven van de Hollandse stapelmarkt voor de export van grondstoffen, nijverheidsproducten en koloniale goederen (41), dat de Engelse en Hollandse buitenlandse handel in 1740 nauwelijks in waarde verschilden (58) en dat het overwicht van Engeland in de Noordzee- en Baltische handel in de jaren 1686-1771 blijkens beschikbare gegevens niet zo groot was (zie tabel 3.1, 61). Tevens benadrukt hij zelf dat de Hollandse stapelmarkt en vrachtvaart vanwege de talloze oorlogen onontbeerlijk waren voor de export van Franse producten naar de uitdijende Engelse consumptiemaatschappij, voor de financiering van de Engelse oorlogvoering op het continent en voor de export van Engelse goederen. Ook beklemtoont hij zelf dat de Hollandse trafieken van levensbelang waren voor de Engelse economie door het veredelen van Engelse en koloniale goederen die vanwege het belastingsysteem niet in Engeland konden worden bewerkt. De opkomst van commissiehandel in Engeland wordt voorgesteld als een teken van vooruitgang, terwijl deze voor Holland onveranderlijk is beschouwd als een teken van verlies aan greep op economische markten; de auteur constateert echter zelf dat er een kloof van dertig jaar gaapt tussen de ontwikkeling van

de commissiehandel en de investeringen op grote schaal in de transatlantische handel. Wisten Hollandse kooplieden wellicht met succes hun Engelse rivalen de loef af te steken binnen het Engelse handelssysteem? En tenslotte laat de auteur in het vage of de verschuiving van het centrum van de wereldhandel van Holland naar Engeland moet worden toegeschreven aan het verschil in economische kracht en kwetsbaarheid of aan het verschil in staatsmacht en protectionisme. Waarom legt hij zo'n nadruk op het gehele arsenaal aan mercantilistische middelen dat Engeland toepaste om de hegemonie in de wereldhandel te veroveren indien het ging om een onafwendbaar proces van economische transformatie?

Deze kanttekeningen doen niets af aan mijn grote bewondering voor dit boek. Het is een uitnemend overzicht over de verschuiving van het centrum van de stapelmarkt en wereldhandel van de Hollandse steden naar Engeland en over de transformatie van de onderlinge handelsbetrekkingen in dezelfde tijd, gezien vanuit Engels perspectief. Het is een werk vol interessante gegevens, doorwrochte analyses, gedetailleerde literatuuropgaven, nieuwe gezichtspunten en stimulerende aanknopingspunten voor nader onderzoek en verdere beschouwing. Het boek zal tot in lengte van jaren onmisbaar blijven.

Guido de Bruin

J. Venema, *Beverwijck. A Dutch village on the American frontier, 1652-1664* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2003; Hilversum: Verloren, Albany, NY: State of New York university press, 2003, 527 blz., €35,-, ISBN 90 6550 760 4).

Er zullen weinig Nederlandse dorpjes zijn die zoveel aandacht hebben gekregen als Beverwijck. Het gaat hier niet om het Noord-Hollandse Beverwijck, maar om het Noord-Amerikaanse, gelegen aan de Hudsonrivier en tegenwoordig Albany genaamd, de hoofdstad van de staat New York. Alleen al de laatste vijftien jaar verschenen onder meer boeken of dissertaties van Merwick, Shattuck, Sullivan en Hackett, die allen in meer of mindere mate aandacht besteden aan de eerste jaren van Albany. De historiografische dichtheid is des te opmerkelijker als we bedenken dat het hier gaat om een nederzetting met in 1660 iets meer dan duizend inwoners van zeer gevarieerde geografische herkomst. Daarnaast is het bronnenmateriaal naar Nederlandse maatstaven beperkt: incomplete gerechtsnotulen, wat notarieel archief en nog enkele verspreide documenten. Wel is bijna alles in vertaling beschikbaar, onder meer in publicaties van het New Netherland Project, waar de Nederlandse Venema sinds 1985 werkt. Eerder schreef zij over de armenzorg in Beverwijck en publiceerde ze een vertaling van de rekeningboeken van de diaconie. Met haar grondige kennis van de originele manuscripten en de mogelijkheid om, in tegenstelling tot sommige Amerikaanse historici, Nederlandstalige literatuur te raadplegen, is zij de aangewezen persoon om de geschiedenis van Beverwijck te beschrijven.

De bovenloop van de Hudson — door de Nieuw-Nederlanders de Noordrivier genoemd — was het centrum van de bonthandel, die de aanleiding voor de stichting van de kolonie Nieuw-Nederland was. Hier stichtte de West-Indische Compagnie Fort Orange van waaruit de handel met de Indianen, veelal Mohawks, de meest westelijke van de Irokezenstammen, werd onderhouden. De WIC stond in 1629 toe dat particuliere kooplieden onder het oppergezag van de Compagnie eigen nederzettingen begonnen, de zogenaamde patroonschappen. De Amsterdamse koopman Kiliaen van Rensselaer maakte van deze mogelijkheid gebruik en nam vanaf het begin van de jaren dertig tientallen mensen in dienst om in zijn patroonschap de landbouw te bedrijven. Zo ontstond ten noorden van het fort een bijeenwoning van een paar